

ประวัติศาสตร์พัฒนาการตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์

จatronต์ แก้วบุตร^{1*} และ วชรินทร์ จินต์วุฒ²

Historical the fresh market in Uttaradit

Jatron Kaewbut^{1*} and Watcharin Jinwuth²

¹⁻²คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

¹⁻²Faculty of Architecture, Naresuan University

* Corresponding author. E-mail address: jatronk58@email.nu.ac.th

Received: April 10,2020; revised: June 19,2020; accepted: December 23,2020

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ พัฒนาการ รูปแบบตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ รูปแบบผังและการใช้สอยพื้นที่ของตลาดสด ตั้งแต่ยุคสุโขทัยถึงปัจจุบัน เนื่องจากเมืองอุตรดิตถ์ในอดีตนั้น เป็นแหล่งค้าขายแลกเปลี่ยนที่สำคัญของภาคเหนือ ตั้งแต่ยุคที่มีการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงเป็นระบบรางและถนนในปัจจุบัน โดยในงานวิจัยนี้ได้ทำการศึกษาประวัติศาสตร์จากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และนำมาวิเคราะห์ เทียบเคียงเพื่อทราบถึงพัฒนาการ รวมถึงปัจจัยต่างๆที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของตลาดในแต่ละช่วงเวลา ผลการศึกษาพบว่าตลาดสดของเมืองอุตรดิตถ์ในยุคสุโขทัยนั้น มีตลาดบกเมืองทุ่งยั้งและตลาดน้ำหาดท่าอิฐเป็นตลาดที่สำคัญ ตลาดบกเมืองทุ่งยั้งมีลักษณะเป็นลานโล่ง ตั้งอยู่ภายในตัวเมือง ตลาดน้ำหาดท่าอิฐเป็นรูปแบบตลาดเรือนแพ เรือค้าขายในน้ำและเพิงชั่วคราว จนกระทั่งช่วงยุคอยุธยาถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นเกิดตลาดน้ำหาดท่าเสาและตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์เพิ่มขึ้นมา จากเดิมที่มีแค่ตลาดน้ำหาดท่าอิฐ ส่วนตลาดบกเมืองทุ่งยั้งหมดความสำคัญลงไป รูปแบบสถาปัตยกรรมตลาดทั้ง 3 แห่ง ยังคงมีลักษณะเป็นเรือนแพ เรือค้าขายและเพิงชั่วคราว เช่นเดียวกับยุคสุโขทัย อย่างไรก็ตามในยุครัตนโกสินทร์ตอนปลาย ช่วงรัชกาลที่ 5 ถึง รัชกาลที่ 6 ตลาดน้ำเมืองอุตรดิตถ์เข้าสู่ยุคเสื่อมถอย เนื่องจากการพัฒนาระบบคมนาคมทางถนนและรถไฟ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านการปกครอง ทำให้รูปแบบตลาดน้ำหายไป เหลือเพียงเป็นรูปแบบตลาดบกที่มีลักษณะอาคารของห้องแถวไม้ และตึกแถวคอนกรีต ที่อยู่ใกล้สถานีรถไฟและแม่น้ำ ทั้งนี้ตั้งแต่รัชกาลที่ 7 เป็นต้นมา เกิดรูปแบบตลาดบกมีลักษณะของอาคารถาวรขนาดใหญ่และยังมีการใช้งานจนถึงปัจจุบัน ผลจากการศึกษาวิจัยนี้ ทำให้ทราบถึงพัฒนาการและปัจจัยของการคมนาคมและการปกครองที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ เป็นข้อมูลสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเมืองอุตรดิตถ์ในอนาคต

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ พัฒนาการ ตลาดสด อุตรดิตถ์

ABSTRACT

This research aim to study in the history and explore the character in the fresh market in Uttaradit, it involve layout plan and function of building in Sukhothai, Ayutthaya, Rattanakosin periods. Because Uttaradit in the past was an important trading center of the northern region, since the era of water transportation until changed to the railway and road system. The fresh market in Uttaradit have changed in the layout and architecture. In this research, by studying from books various documents related historical the fresh market in Uttaradit. After that, it will be used to know about evolution and factors affecting theirs in each period. The

research shows that, in Sukhothai, the Thung Yung marketplace and the Tha It floating market were most important. The Thung Yung marketplace had a form of courtyard in the city. As for the Tha It floating market had a form of houseboat ,water trading boats, shack. From the era of Ayutthaya to early Rattanakosin, there had occurred two floating market in Uttaradit. There were Tha Sao floating market and Tha Pho floating market, since Sukhothai period had only the Tha It floating market, while The Thung Yung marketplace lost importance. The architectural style of all markets were similar. However, in the reign of King Rama V and King Rama VI , the floating market entered a period of decline. The main reason were caused by road development, railways and the change of regimes. The marketplace had become the most popular market, it had the character of a wooden row house and concrete commercial building, were near the railway station and the river. Since the reign of King Rama VII, the marketplace had become large permanent buildings, it was still traded until now. This research shows the development and the factor that affected character of the fresh market in Uttaradit. It is significant reference for studying historical architecture of Uttaradit province in the future.

Keywords: History, Development, Fresh market, Uttaradit

บทนำ

จังหวัดอุดรดิตถ์ เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ยุคที่ระบบการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ลักษณะภูมิประเทศของเมืองอุดรดิตถ์ มีแม่น้ำน่านไหลผ่านกลางเมืองจึงเป็นท่าเรือสินค้าที่สำคัญของภาคเหนือ มีทั้งหมด 3 ท่า ได้แก่ ท่าอิฐ ท่าเสาและท่าโพธิ์ ตลาดสดเป็นส่วนหนึ่งของการค้าขายทางน้ำที่ดำรงอยู่กับชุมชนมาตั้งแต่ครั้งในอดีต ซึ่งแม้จะมีการเปลี่ยนการคมนาคมจากทางรถไฟและรถโดยสารสาธารณะเป็นการคมนาคมโดยใช้รถส่วนตัวในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบตลาดสดตามยุคสมัย แต่ยังคงมีการใช้งานอยู่จนถึงปัจจุบัน ทำให้น่าสนใจว่า ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์นั้น เกิดการเปลี่ยนแปลง พัฒนาการ รูปแบบตลาด ลักษณะทางกายภาพ การใช้สอยพื้นที่อย่างไร มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาไปที่ ประวัติศาสตร์และ พัฒนาการด้านต่างๆ ของอาคารตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์ ในแต่ละช่วงเวลา เพื่อทำการศึกษา วิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลง และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อไป

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ พัฒนาการ รูปแบบของตลาดสดจังหวัดอุดรดิตถ์
2. เพื่อศึกษาลักษณะรูปแบบผัง และการใช้สอยพื้นที่ อาคารตลาดสดของจังหวัดอุดรดิตถ์

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหานั้น ทำการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ พัฒนาการ ของตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์ในแต่ละยุคสมัย โดยเลือกศึกษาในพื้นที่ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ทำการค้าขายและมีตลาดมาตั้งแต่ยุคสุโขทัยถึงยุคปัจจุบัน เพื่อทำการศึกษาและเปรียบเทียบ ถึงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบและการใช้สอยพื้นที่ตลาดในแต่ละยุคสมัย

ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ความหมายและรูปแบบตลาด

ตลาด หมายถึง ที่ชุมนุมสำหรับซื้อขายสินค้าต่างๆ โดยจะเป็นสถานที่หรือบริเวณก็ได้ ตามช่วงเวลาต่างกันทั้งประจำหรือเป็นครั้งคราว (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ม.ป.ป., สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ม.ป.ป.) รูปแบบตลาด หมายถึง การแบ่งรูปแบบของตลาดตามช่วงเวลา จากลักษณะสินค้าหรือที่ตั้ง ได้แก่ ตลาดบก ตลาดน้ำ ตลาดประจำ ตลาดนัด ตลาดตามฤดูกาล ตลาดสินค้าเฉพาะอย่าง และย่านการค้า ที่ชุมนุมสำหรับซื้อขายสินค้าต่าง ๆ โดยจะเป็นสถานที่หรือบริเวณก็ได้ ตามช่วงเวลาต่างกันทั้งประจำหรือเป็นครั้งคราว (เกียรติ จิวกุลและคณะ, 2525, กิตติพร ใจบุญ, 2549, รัฐวิทย์ ศุภจัตุรัส, 2562)

ประวัติศาสตร์ตลาดและการค้าเมืองอุดรดิตถ์

จังหวัดอุดรดิตถ์ในปัจจุบัน มีความหมายว่า อุดร แปลว่า ทิศเหนือ ดิตถ์ แปลว่า ทำน้ำ รวมเป็น ทำน้ำทางทิศเหนือ มีแม่น้ำน่านไหลผ่านกลางเมือง โดยสมัยอดีต มีชื่อว่าเมืองพิชัย มีทำนาค้าขายที่สำคัญ 3 ท่า ได้แก่ ท่าอิฐ ท่าเสา และท่าโพธิ์ คำว่า ท่าอิฐ มาจากภาษาเหนือ อิดแปลว่าเหนียว จึงหมายถึงที่พักสำหรับการเดินทางที่เหน็ดเหนื่อย ท่าเสา มาจาก ท่าเสา เป็นภาษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะพ่อค้าจากลาวนำสินค้ามาพักแรมเปลี่ยนที่ท่านี้ ส่วนท่าโพธิ์หรือบางโพ เป็นสถานที่ที่มีต้นโพธิ์มากในสมัยก่อน จึงตั้งชื่อตามสถานที่นั้น (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์, 2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และณอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558, มณฑิร ดีแท้, 2519) เป็นแหล่งค้าขายและจุดพักเปลี่ยนถ่ายสินค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคเหนือในอดีต เนื่องจากการขนส่งสินค้าทางเรือ จะไปได้สุดที่เมืองอุดรดิตถ์ เหนือขึ้นไปนั้น มีเกาะแก่ง ทำให้ไม่สามารถเดินเรือต่อไปได้ ในยุคสุโขทัย ช่วงปี พ.ศ. 1800 มีตลาดน้ำหาดท่าอิฐ เป็นท่ารับส่งสินค้าจากพ่อค้าทางเหนือและทางตะวันออก มาที่ตลาดบกเมืองทุ่งยั้ง (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล) ที่เป็นเมืองหน้าด่านของเมืองสุโขทัยในสมัยนั้น ต่อมายุคอยุธยาถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ตลาดบกเมืองทุ่งยั้งเสื่อมถอยลงไป เนื่องจากเมืองพิชัยกลายเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญแทน ในสมัยพระนารายณ์มหาราช ตลาดน้ำหาดท่าอิฐมีความเจริญมาก มีการค้าขายกับชาวต่างประเทศ รวมถึงการเกิดขึ้นของชุมชนท่าเสาที่รับไม้จากเมืองฝาง ล่องไปขายทางใต้แก่อุทยาต่อไป ก่อนกระแสน้ำเปลี่ยนเส้นทางในสมัยพระเจ้าบรมโกศ ช่วงปี พ.ศ. 2283 ผู้คนจากเมืองทุ่งยั้งและพิชัย อพยพมาตั้งถิ่นฐานตามริมน้ำเป็นส่วนมาก ทำให้เกิดบ้านท่าอิฐและบ้านบางโพธิ์ ยุครุ่งธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นยุคที่การค้าขายของตลาดน้ำหาดท่าอิฐและตลาดน้ำหาดท่าเสา ยังคงมีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก เนื่องจากเหตุการณ์บ้านเมืองยังไม่สงบ มีสงครามเป็นระยะและอยู่ในช่วงของการสร้างเมืองใหม่ ยุครัชกาลที่ 4 การค้าขายที่ตลาดน้ำหาดท่าอิฐเจริญขึ้น มีการสร้างตลาดเป็นอาคารถาวรขึ้นมา เช่น ห้องแถวค้าขาย โรงบ่อน ยุคสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2411 เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายที่ส่งผลต่อรูปแบบตลาดเมืองอุดรดิตถ์ โดยมีการค้าขายแลกเปลี่ยนกับต่างประเทศมากขึ้น มีห้างค้าไม้เกิดขึ้น และหาดท่าอิฐถูกแม่น้ำน่านไหลเซาะ เป็นต้น กลายเป็นบ้านท่าอิฐบนและบ้านท่าอิฐล่าง เมื่อหาดท่าอิฐความเจริญมากกว่าเมืองพิชัย ผู้คนจึงอพยพจากเมืองพิชัยมาที่อุดรดิตถ์ จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบมณฑลเทศาภิบาล พื้นที่ตลาดหาดท่าอิฐ กลายเป็นตำบลบางโพธิ์ท่าอิฐ ขึ้นกับเมืองพิชัย(เดิม) และเมืองพิชัย (เดิม) ขึ้นกับมณฑลพิษณุโลก ทำให้เกิดการย้ายศาลากลางจากเมืองพิชัย (เดิม) ไปที่ตำบลบางโพธิ์ท่าอิฐ เรียกว่า เมืองพิชัย (ใหม่) และมีการสร้างอาคารราชการขึ้นโดยรอบ มีการวางแนวรางรถไฟสายเหนือผ่านเมืองพิชัย (ใหม่) และตลาดน้ำหาดท่าอิฐไปตลาดน้ำหาดท่าเสา ยุคสมัยรัชกาลที่ 6 มีการก่อสร้างสถานีรถไฟอุดรดิตถ์และสถานีรถไฟท่าเสาขึ้นและมีอาคารห้องแถวค้าขายเพิ่มขึ้น ทำให้มีการย้ายถิ่นฐานมาอยู่โดยรอบสถานีรถไฟแทนการตั้งถิ่นฐานริมน้ำ การค้าขายเปลี่ยนมาขนส่งสินค้าทางรถไฟมากกว่าทางเรือ ในปี พ.ศ. 2457 เกิดเพลิงไหม้ตลาดท่าเสา เรือนค้าขายถูกเพลิงไหม้ไปมากมาย มีการเปลี่ยนชื่อเมืองพิชัย (ใหม่) เป็นเมืองอุดรดิตถ์ และเปลี่ยนชื่ออำเภอเมืองเป็นอำเภอบางโพ มีการสร้างถนนภายในจังหวัดขึ้น เป็นถนนลูกรังและรอยกรวด ยุครัชกาลที่ 7 ระบอบมณฑลเทศาภิบาลถูกยกเลิกไป มีการเปลี่ยนชื่ออำเภอบางโพเป็นอำเภอเมืองอุดรดิตถ์ และยกฐานะจากเมืองเป็นจังหวัดอุดรดิตถ์ ส่วนตลาดบางโพธิ์ท่าอิฐ เกิดเพลิงไหม้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2475 เกิดเพลิงไหม้ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2508 ทำให้อาคารตึกแถวห้องแถวค้าขายถูกเพลิงไหม้เสียหาย ต่อมาในปี พ.ศ. 2486 เทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ ได้มีการซื้อตลาดสาธารณะและโรงมหรสพจากเอกชนมาเป็นของเทศบาล มีการค้าขายตลอดวัน และในปี พ.ศ. 2512 เริ่มมีการสร้างถนนทางหลวงแผ่นดินผ่านจังหวัดอุดรดิตถ์ขึ้น ต่อมาเกิดเพลิงไหม้ตลาดบางโพธิ์ท่าอิฐอีกครั้งเป็นครั้งที่ 3 ในปี พ.ศ. 2526 บริเวณใกล้วงเวียนหอนาฬิกา กระทั่งช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. 2528 ถึง พ.ศ. 2541 มีการจัดสร้างลานอเนกประสงค์ริมถนนทดแทนเรือนแถวค้าขายเดิมที่ถูกไฟไหม้ รวมถึงมีการต่อเติมปรับปรุงตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 ปัจจุบันตลาดเทศบาล 3 ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ และตลาดทั้งสามแห่งรวมถึงตลาดท่าเสา ยังคงมี

การใช้สอยและบริการชุมชนอยู่จนถึงปัจจุบัน (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ , 2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และณอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558,มณเฑียร ดีแท้ , 2519, หวน พินธุพันธ์ , 2521, หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุดรดิตถ์ ,2533, อนุรักษ์ พิมพ์ทอง,2562 ,โดม ไกรปรกรณ์, ม.ป.ป., สุวัฒนา สีหลักชัย, ม.ป.ป.)

ภาพ 1 แสดงเหตุการณ์เพลิงไหม้บริเวณตลาดบางโพท่าอิฐ ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2508
ที่มา : อนุรักษ์ พิมพ์ทอง. (2562). เพลิงผลาญตลาดบางโพ-วัดท่าถนน. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2562, จาก <http://www.muangboranjournl.com/>

ภาพ 2 แสดงเหตุการณ์เพลิงไหม้บริเวณตลาดบางโพท่าอิฐ ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2508
ที่มา : สุดารา สุฉฉายา (บรรณาธิการ). (2562). หุ่นยังคือนครสละหลวงในจารึกสุโขทัย. วารสารเมืองโบราณ, 45(1).

ภาพ 3 แสดงตลาดบางโพท่าอิฐ ถูกเพลิงไหม้เป็นครั้งที่ 3 ช่วงปี พ.ศ. 2526
ที่มา : วิชิต ภูญชวน. (29 พฤศจิกายน 2561). ภาพเก่าเล่าอดีต...ไฟไหม้ใหญ่ ครั้งที่ 2 ปีพ.ศ.2526 ประวัติศาสตร์หน้าหนึ่งของจังหวัดอุดรดิตถ์. สืบค้นเมื่อ 4 มีนาคม 2562, จาก <https://www.facebook.com/>

วัสดุอุปกรณ์และวิธีการศึกษา

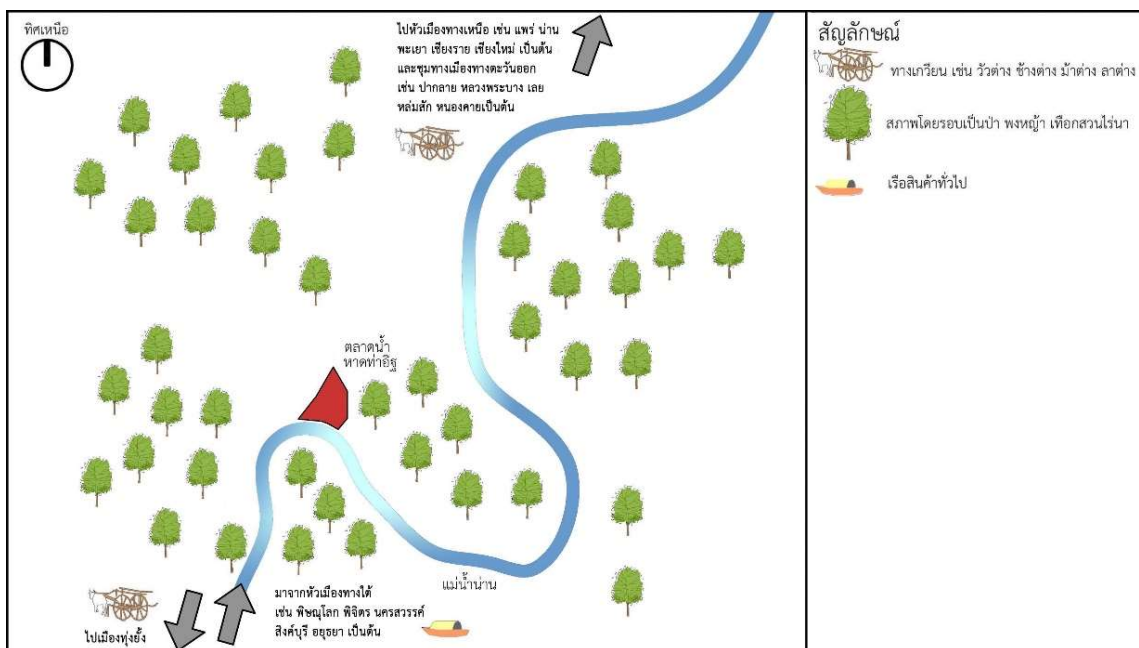
1. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการค้นคว้าจากเอกสาร โดยศึกษาและทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ในประเทศไทยเป็นหลัก เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลประวัติความเป็นมาของตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์ตั้งแต่ยุคสุโขทัยถึงยุคปัจจุบัน
2. ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์พัฒนาการรูปแบบตลาดสด ตามแต่ละช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและที่ตั้งของตลาด โดยวิเคราะห์จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงสรุปการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบตลาดอุดรดิตถ์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษา

ประวัติศาสตร์พัฒนาการรูปแบบของตลาดสดจังหวัดอุดรดิตถ์แบ่งออกได้เป็น 3 ยุคหลัก ได้แก่ ยุคสุโขทัย ยุคอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และยุครัตนโกสินทร์ตอนปลายถึงปัจจุบัน มีรายละเอียดดังนี้

ยุคสุโขทัย

มีรูปแบบ เป็นตลาดบกจำนวน 1 แห่ง ได้แก่ ตลาดบกเมืองทุ่งยั้งมีอาคารตลาดลักษณะลานโล่งภายในเมือง ปัจจุบันพื้นที่ตลาดบกเมืองทุ่งยั้งอยู่ที่ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล และตลาดน้ำ 1 แห่ง ได้แก่ ตลาดน้ำหาดทำอิฐ มีอาคารตลาดลักษณะของเรือนแพ เรือค้าขายในน้ำและเพิงค้าขายชั่วคราว ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมือง การเข้าถึงและการคมนาคมขนส่งสินค้าและการเข้าถึงของตลาดบกเมืองทุ่งยั้ง เช่น ข้างต่าง ม้าต่าง ลาต่าง วัวต่าง เป็นต้น ส่วนตลาดน้ำหาดทำอิฐเดินทางโดยทางเรือ สินค้าในตลาดน้ำหาดทำอิฐ ได้แก่ แกลื้อ ปลาทุเค็ม ปลาแห้ง ปลาย่าง ปลาร้า ผ้า ด้าย ใต้ เครื่องเหล็ก ไม้ขีดไฟ เชื้อเพลิง เป็นต้น ส่วนสินค้าในตลาดบกเมืองทุ่งยั้ง ได้แก่ หนังสติ๊ก ครั่ง ชัน น้ำมันยาง เขาสัตว์ ผืน สมุนไพร เป็นต้น (มณฑิร ดีแท้ ,2523) สภาพปัจจุบันโดยรอบตลาด มีสภาพเป็นป่า พงหญ้า เทือกสวนไร่นา

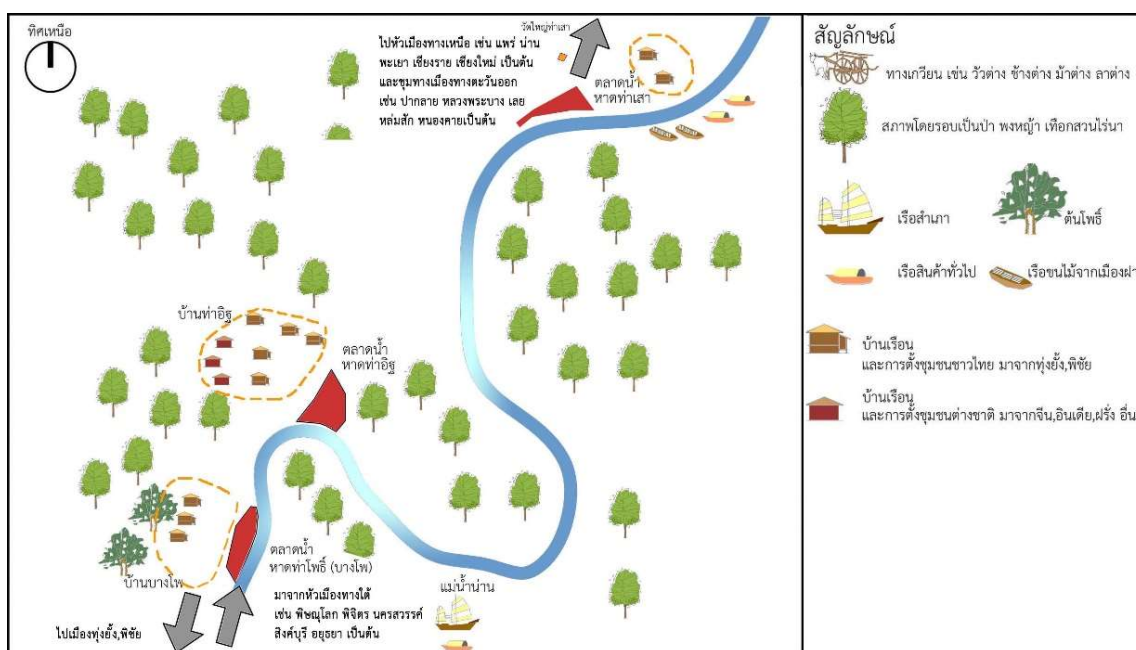

ภาพ 4 แสดงผังบริเวณโดยรอบตลาดน้ำหาดทำอิฐ ยุคสุโขทัย

ที่มา: ผู้วิจัย, 2562

ยุคอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

มีรูปแบบเป็นตลาดน้ำ มีจำนวน 3 แห่ง ได้แก่ ตลาดน้ำหาดท่าอิฐ ตลาดน้ำหาดท่าเสาและตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์ รูปแบบตลาดเป็นอาคารตลาดรูปแบบเรือนแพ เรือค้าขายในน้ำและเพิงค้าขายชั่วคราว การค้าขายมีความเจริญมากในยุคสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต่อมาซบเซาในช่วงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในยุคนี้อย่างน้อยการค้าขายอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก เนื่องจากอยู่ในช่วงสงครามและการสร้างเมืองใหม่ ส่วนตลาดบกเมืองทุ่งยั้งนั้น หมดความสำคัญลงไป สาเหตุหลักเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากเดิมเมืองทุ่งยั้งเคยเป็นเมืองสำคัญขึ้นอยู่กับเมืองสุโขทัย ได้เปลี่ยนมาอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองพิษณุ ที่เป็นเมืองหน้าด่านของเมืองอยุธยาจนถึง เมืองกรุงเทพรัตนโกสินทร์ การคมนาคมขนส่งสินค้าและการเข้าถึงตลาดยังมี 2 ทาง ทั้งทางบกและทางน้ำ โดยเฉพาะทางเรื่อนั้น มีเรือหลากหลายประเภท เช่น เรือสำเภาจากจีนที่มาจากทางใต้ ปัจจุบันไม่พบอาคารถาวร เหลือแต่ป่าและสภาพทุ่งโล่งเช่นเดียวกับยุคสุโขทัย (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์, 2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และณอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558, หวน พินธุพันธ์ , 2521, มณเฑียร ดีแท้ , 2523)

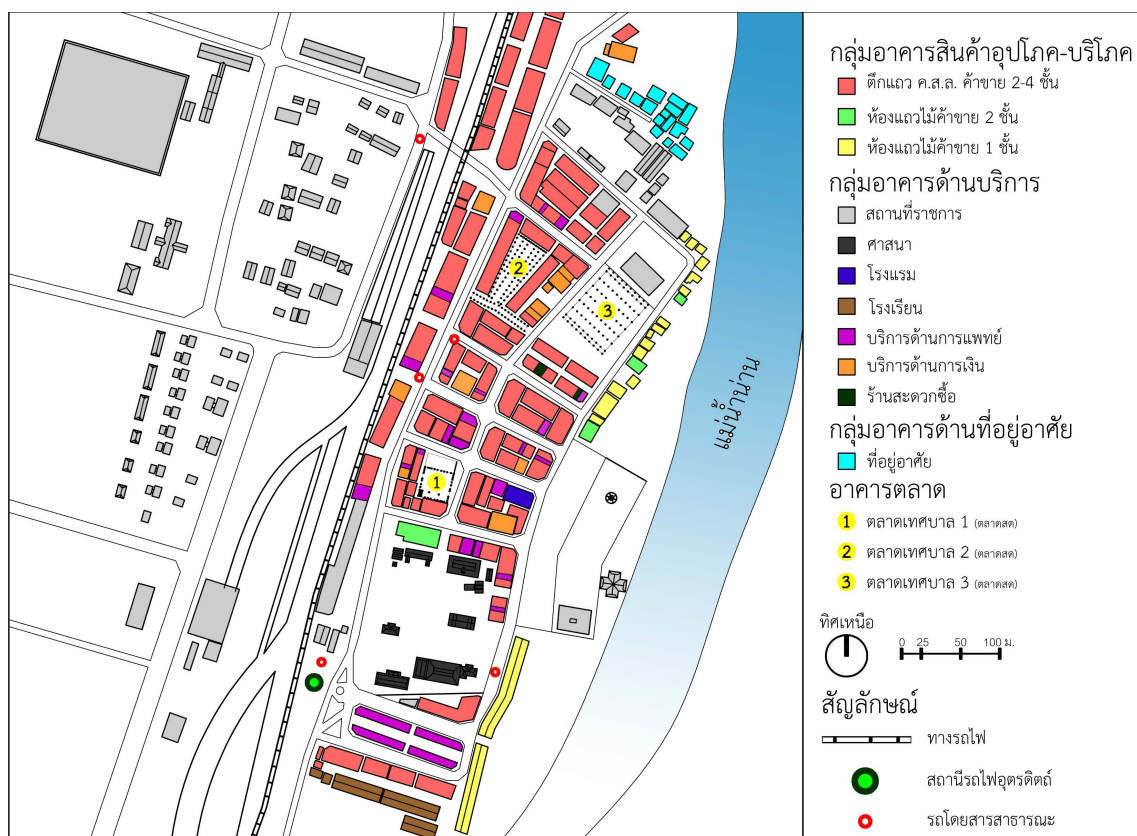

ภาพ 5 แสดงผังบริเวณโดยรอบตลาดน้ำหาดท่าอิฐ ตลาดน้ำหาดท่าเสาและตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์ ยุคอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ที่มา: ผู้วิจัย, 2562

ยุครัตนโกสินทร์ตอนปลายถึงปัจจุบัน

ตลาดน้ำทั้ง 3 แห่ง เจริญรุ่งเรืองมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 เริ่มมีการสร้างท้องแถวไม้ค้าขายและห้างค้าไม้ รวมถึงการมีโรงบ่อนอยู่บริเวณตลาดน้ำหาดท่าอิฐอีกด้วย (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์, 2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และณอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) จุดเสื่อมถอยของตลาดน้ำเมืองอุตรดิตถ์เริ่มตั้งแต่ยุครัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา กลายเป็นยุคของตลาดบกในรูปแบบท้องแถวไม้และตึกแถวคอนกรีต ประเด็นหลักเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านการปกครองในระบบมณฑลเทศาภิบาล การเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพของที่ตั้งตลาด การวางผังและสร้างสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ การตัดถนนผ่านจังหวัดอุตรดิตถ์ รวมทั้งหาดท่าอิฐถูกกระแสน้ำกัดเซาะ ผู้คนจากเมืองทุ่งยั้งและเมืองพิษณุ อพยพมาค้าขายที่หาดท่าโพธิ์แทนหาดท่าอิฐ ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีการย้ายศาลากลางจากเมืองพิษณุมาที่บริเวณหาดท่าโพธิ์แทน ส่งผลให้เมืองพิษณุถูกลดความสำคัญลงไป เนื่องจากการวางผังสร้างสถานีรถไฟและการตัดถนนทำให้การคมนาคมมีเปลี่ยนจากทางน้ำเป็นทางบก จากเดิมมีการขนส่งสินค้าทางบกด้วยสัตว์ต่าง เปลี่ยนมาเป็น

การขนส่งทางรถไฟ และรถโดยสารสาธารณะ นอกจากนี้เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับตลาดห้องแถวและตึกแถว บริเวณใกล้กับตลาดเทศบาล 1 และตลาดท่าเสา ได้แก่เหตุการณ์เพลิงไหม้ตลาดบางโพครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2475 เพลิงไหม้ตลาดบางโพครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2508 และเพลิงไหม้ตลาดบางโพครั้งที่ 3 ในปี พ.ศ. 2526 รวมถึงเพลิงไหม้ตลาดท่าเสา ในปี พ.ศ. 2457 (เมธิณี ชุ่มผล, 2562, ญัฐวิทย์ พิมพ์ทอง, 2562, อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์, 2494, อังอิงโน นงรักษ์ จินดากุล และณอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) ทำให้เกิดการรื้อถอนตลาดบางส่วนและผู้คนอพยพมาที่หาดท่าโพธิ์ ต่อมาบริเวณหาดท่าโพธิ์ถูกเปลี่ยนเป็นเมืองบางโพท่าอิฐ ตั้งแต่ยุครัชกาลที่ 7 อาคารตลาดมีการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะตลาดห้องแถวตึกแถวค้าขายเปลี่ยนเป็นอาคารตลาดถาวร ได้แก่ ตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 ตลาดเทศบาล 3 และตลาดท่าเสา ที่ยังมีการใช้งานอยู่จนถึงปัจจุบัน บริบทโดยรอบตลาดเทศบาลทั้ง 3 แห่ง มีอาคารประกอบโดยรอบ ในกลุ่มของอาคารสินค้าอุปโภค-บริโภค ได้แก่ ตึกแถวห้องแถวค้าขาย กลุ่มอาคารด้านบริการ ได้แก่ สถานที่ราชการ ศาสนา โรงเรียน โรงเรือน บริการด้านการแพทย์ การเงิน ร้านสะดวกซื้อ และกลุ่มอาคารที่อยู่อาศัย มีการเข้าถึงทางบก ได้แก่ ทางรถไฟ ทางรถโดยสารสาธารณะและรถส่วนตัว ในขณะที่บริบทโดยรอบตลาดของตลาดท่าเสา มีอาคารประกอบโดยรอบเป็นกลุ่มของอาคารสินค้าอุปโภค-บริโภค ได้แก่ ตึกแถวห้องแถวค้าขาย กลุ่มอาคารด้านบริการ ได้แก่ สถานที่ราชการ ศาสนา โรงงาน บริการด้านการแพทย์ ร้านสะดวกซื้อ และกลุ่มอาคารที่อยู่อาศัย มีการเข้าถึงทางบกเพียง 1 ทาง ได้แก่ ทางรถส่วนตัว เนื่องจากสถานีรถไฟท่าเสาหยุดให้บริการกลายเป็นที่หยุดรถไฟท่าเสาในปัจจุบัน

ภาพ 6 แสดงผังบริเวณโดยรอบตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 และตลาดเทศบาล 3
ที่มา: ผู้วิจัย, 2562

ภาพ 7 แสดงตลาดเทศบาล 1 (ซ้าย) อาคารตลาด (ขวา) ภายในอาคาร
ที่มา: ผู้วิจัย, 2562

ภาพ 8 แสดงอาคารตลาดเทศบาล 2
ที่มา: ผู้วิจัย, 2562

ภาพ 9 แสดงตลาดเทศบาล 3 (ซ้าย) อาคารตลาด (ขวา) ภายในอาคาร
ที่มา: ผู้วิจัย, 2562

ภาพ 10 แสดงผังบริเวณโดยรอบตลาดท่าเสา
ที่มา: ผู้วิจัย, 2562

ภาพ 11 แสดงตลาดท่าเสา (ซ้าย) อาคารตลาด (ขวา) ภายในอาคาร
ที่มา: ผู้วิจัย, 2562

สรุปผลการศึกษา

ความเปลี่ยนแปลงของตลาดอุตรดิตถ์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ตลาดเมืองอุตรดิตถ์ มีรูปแบบตลาดบกจำนวน 1 แห่ง ได้แก่ ตลาดบกเมืองทุ่งยั้ง และรูปแบบตลาดน้ำ 1 แห่ง ได้แก่ ตลาดน้ำหาดท่าอิฐ ตลาดบกเมืองทุ่งยั้ง มีรูปแบบตลาดเป็นลักษณะของลานโล่งในเมืองในขณะที่ ตลาดน้ำหาดท่าอิฐมีอาคารตลาดเป็นเรือนแพ เรือค้าขายในน้ำและเพิงค้าขายชั่วคราว ไม่มีอาคารประกอบโดยรอบเนื่องจากเป็นป่า พงหญ้าและเทือกสวนไร่นา มีการเข้าถึงได้ทั้งทางบกและทางน้ำ ยุคอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีรูปแบบตลาดน้ำ 3 แห่ง ได้แก่ ตลาดน้ำหาดท่าอิฐ ตลาดน้ำหาดท่าเสาและตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์ ตลาดน้ำทั้ง 3 แห่ง มีอาคารตลาดลักษณะเรือนแพ เรือค้าขายในน้ำและเพิงค้าขายชั่วคราว ไม่มีอาคารประกอบโดยรอบเนื่องจากเป็นป่า พงหญ้าและเทือกสวนไร่นา มีการเข้าถึงทางบกและทางน้ำ เช่นเดียวกับยุคสุโขทัย ผู้คนมี

การอพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำใกล้กับตลาดแต่ละที่ยุครัตนโกสินทร์ตอนปลาย เริ่มในยุครัชกาลที่ 4 จนถึงรัชกาลที่ 5 ตลาดน้ำทั้ง 3 แห่ง ยังคงมีความสำคัญ อาคารตลาดยังคงเป็นเรือนแพ เรือค้าขายในน้ำ ส่วนเพิงค้าขายชั่วคราวเปลี่ยนเป็นตึกแถวห้องแถวค้าขาย มีบ้านเรือน อาคารราชการ และโรงบ่อนเป็นอาคารประกอบโดยรอบที่สำคัญ จนถึงยุครัชกาลที่ 6 ตลาดน้ำทั้ง 3 แห่ง เสื่อมถอยไป กลายเป็นรูปแบบตลาดบกมาแทนที่ มีอาคารตลาดในลักษณะของตึกแถวห้องแถวค้าขาย มีสถานีรถไฟเกิดขึ้นใกล้ตลาด และผู้คนอพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณรอบสถานีรถไฟแทนบริเวณริมน้ำเดิม ยุครัชกาลที่ 7 เป็นต้นมาถึงปัจจุบันยังคงเป็นรูปแบบตลาดบก แต่อาคารตลาดเปลี่ยนแปลงไปเป็นอาคารถาวร ได้แก่ อาคารตลาดเทศบาล 1 อาคารตลาดเทศบาล 2 อาคารตลาดเทศบาล 3 และอาคารตลาดท่าเสา ตลาดทั้ง 4 แห่งมีอาคารประกอบโดยรอบ เช่น สถานีรถไฟ อาคารราชการ ที่อยู่อาศัย อื่น ๆ แต่มีการเข้าถึงทางบกเพียงอย่างเดียว

ปัจจัยของเปลี่ยนแปลง

ตั้งแต่ยุคสุโขทัยถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบตลาด จากตลาดบกเมืองทุ่งยังหายไป ตลาดน้ำหาดท่าอิฐยังมียุ้งและเกิดตลาดน้ำหาดท่าเสาและตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์ขึ้นมาแทนนั้นเนื่องจากปัจจัยเรื่องเปลี่ยนแปลงการปกครองจากเมืองพิษณุกลายเป็นเมืองหน้าด่านแทนเมืองทุ่งยังและปัจจัยด้านกายภาพเกิดกระแสน้ำไหลเปลี่ยนทิศทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นฐานจากทุ่งยังมาที่หาดท่าอิฐแทนยุครัชกาลที่ 5 ปัจจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จัดตั้งระบบมณฑลเทศาภิบาล ทำให้เกิดการย้ายศาลากลางจากเมืองพิษณุมาที่เมืองอุตรดิตถ์และสร้างอาคารราชการ ผู้คนจึงอพยพมาที่เมืองอุตรดิตถ์มากขึ้นยุครัชกาลที่ 6 การสร้างสถานีรถไฟแล้วเสร็จและการเริ่มทำถนนภายในจังหวัดถือเป็นปัจจัยด้านคมนาคมที่สำคัญ ทำให้ตลาดน้ำทั้ง 3 แห่งเสื่อมถอยลงไป ผู้คนเปลี่ยนมาตั้งถิ่นฐานรอบสถานีรถไฟแทนริมน้ำ ยุครัชกาลที่ 7 เป็นต้นมา ปัจจัยด้านคมนาคม ได้แก่ การตัดถนนทางหลวงแผ่นดินผ่านจังหวัดอุตรดิตถ์การสร้างถนนภายในจังหวัด และปัจจัยด้านเปลี่ยนแปลงการปกครอง ยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาล มีการจัดตั้งเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์ขึ้น ทำให้ราชการส่วนท้องถิ่นมีความคล่องตัวของการทำงานในพื้นที่มากขึ้น เกิดการบริหารจัดการปรับปรุงอาคารตลาดที่ก่อสร้างใหม่ได้เอง จนทำให้ตลาดยังมีการใช้งานอยู่ถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

เกียรติ จิระกุล และคณะ. (2525). **ตลาดในกรุงเทพมหานคร : การขยายตัวและพัฒนาการ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กิตติพร ใจบุญ. (2549). ตลาดกับชีวิต:บทศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับตลาดในสังคมไทย. ใน สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์. **ตลาดในชีวิตชีวิตในตลาด**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กรมอนามัย. (2556). **คู่มือตลาดสดน่าซื้อ** (พิมพ์ครั้งที่4). กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตร.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2542). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดอุตรดิตถ์**. กรุงเทพฯ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร.

ณัฐวิทย์ พิมพ์ทอง. (2562). เพลิงผลาญตลาดบางโพ-วัดท่าถนน. **วารสารเมืองโบราณ**. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2562, จาก <http://www.muangboranjournal.com/post/uttaradit-old-picture-2508>

โดม ไกรปรกรณ์. (มปป). **มณฑลเทศาภิบาล**. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2562, จาก <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title>

มณฑลเชียร ดีแท้. (2519). **ประวัติเมืองอุตรดิตถ์**. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์.

มณฑิยา ดีแท้. (2523). **มรดกทางวัฒนธรรมของชาวอุตรดิตถ์**. กรุงเทพฯ: วิเทศธุรกิจการพิมพ์.

รัฐวิชัย ศุภจัตุรัส. (2556). **ตลาดสดพื้นถิ่น จังหวัดสุพรรณบุรี รูปแบบ พัฒนาการ และการใช้งานปัจจุบัน**. (ศศ.ม).
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุดารา สุขฉายา. (2562). พู่ยั้งคือนครสระหลวงในจารึกสุโขทัย. **วารสารเมืองโบราณ**, 45(1).

สุวัฒนา สีหลักชัย. (ม.ป.ป.). **เสี้ยว สุนันท์ สีหลักชัย**. ม.ป.ท.: สายธุรกิจโรงพิมพ์.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (ม.ป.ป.). **พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535**. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2562, จาก
<http://web.krisdika.go.th/data/law/law2/%A136/%A136-20-9999-update.pdf>

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (ม.ป.ป.). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2562, จาก
<http://www.royin.go.th/dictionary/>

หวน พินธุพันธ์. (2521). **อุตรดิตถ์ของเรา**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์. (2533). **สถาปัตยกรรมในเมืองจังหวัดอุตรดิตถ์**. กรุงเทพฯ: ฟันนี้
พับบลิชซิง.

อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์. (2558). **ตำนานเมืองอุตรดิษฐ์** (พิมพ์ครั้งที่2). อุตรดิตถ์: วิบูลย์การพิมพ์.